

Тарасенко О.Л.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СУБ'ЄКТИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ: РЕТРОСПЕКТИВА Й ПЕРСПЕКТИВА

У статті проаналізовано місію та здобутки європейських інститутів у галузі культури – суб'єктів культурної політики, що виконують функцію культурного розвитку Європейського Союзу, укладаючи відповідні документи та програми з використанням ідеї взаєморозуміння європейських країн у презентації свого національного культурного фонду в контексті загальноєвропейського єднання. Відзначено й проаналізовано конкретні заходи, що застосовуються цими суб'єктами для розвитку європейського культурного простору й формування загальноєвропейської ідентичності. Зокрема, розкрито провідну роль таких інститутів, як Рада Європи, Європейська Комісія, ЮНЕСКО, що виконують місію пропонування, проектування та координації означених заходів. Відповідно з'ясовано функції Міністерства культури України, що має імплементувати європейське законодавство у свою практику відповідно до актуальних умов життя в Україні, коли відбувається жорстока війна з агресором, який уже знищив багато національних культурних пам'яток і викрав чимало історичних архівів.

Зроблено висновки, що в контексті прагнення України ввійти до Європейського Союзу та його культурного простору вітчизняні державні інститути у сфері культури мають не лише імплементувати європейське законодавство й досвід, але й активно пропонувати власні ініціативи щодо репрезентації українського національного культурного продукту у світі, підвищуючи імідж України, а також поширювати культурні здобутки інших європейських країн серед українського народу, надихаючи його на запозичення елементів європейського світогляду, демократичної та політичної культури, принципів громадянського життя.

Ключові слова: культурна політика ЄС, Рада Європи, Єврокомісія, ЮНЕСКО, Міністерство культури України, європейський культурний простір, національна культурна спадщина.

Постановка проблеми. Розвиток Європейського Союзу (далі – ЄС) відбувається в різних площинах, і культурна серед них стала останнім часом пріоритетною, адже вона базована насамперед на співробітництві, єднанні, співіснуванні, взаємовпливі національних культур у контексті розвитку загальноєвропейської. Цей процес зрештою призводить до формування такої ж ідентичності, що існуватиме паралельно з національною (етнічною) та складатиме давно омріяний культурно-історичний конгломерат спільної та безпечної Європи. Саме цю місію виконують такі інститути, як Рада Європи, ЮНЕСКО, Європейська Комісія (далі – Єврокомісія), що провадять діяльність із проектування, планування, координування заходів, пов'язаних із розвитком як загальноєвропейської культури, так і національних культур у контексті їх взаємовпливу та взаємозбагачення.

З боку країн-членів ЄС і країн, що перебувають у тісних зв'язках із Євросоюзом зі сподіваннями на членство, такими суб'єктами постають профільні міністерства та інші культурні установи державного, муніципального й приватного

характеру. Так, Міністерство культури України та стратегічних комунікацій виконує функцію впровадження положень європейського законодавства у сфері культури, а також координує ініціативні проекти, спрямовані на підняття іміджу України у світі через поширення здобутків її національної культури, а також її збереження й охорону. Важливим є те, що цей процес не зупиняється сьогодні, в умовах воєнної агресії російської федерації, яка вже завдала чимало шкоди українському культурному простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відповідно до зазначеної вище актуальності українським ученим потрібно враховувати наше сьогодення в аналізі європейської політики, адже ті ж демократичні цінності тісно пов'язані з війною, що фактично й почалася як намагання звернути Україну з курсу на західну демократію. У такому разі принциповими є думки державників. Наприклад, ексміністр закордонних справ України Д. Кулеба, подаючи концептуальні засади вступу України до ЄС, зазначає, що потрібно насамперед вивчати зарубіжне законо-

давство й упроваджувати його положення в українську практику, брати участь у перемовинах й угодах із ЄС, нагадувати зарубіжним партнерам, що Україна сьогодні веде збройну боротьбу за демократичні завоювання всієї Європи, що небезпека залишається актуальною, й перемогти ворога можна лише за умови єдності європейських держав [1]. А. Ярош, розглядаючи українську культурну політику в умовах євроінтеграції, аналізує міжнародні заходи в цій сфері, зокрема конференцію в Стокгольмі 1998 року, де було проголошено пріоритетність культурної політики будь-якої держави [2]. О. Береговський досліджує практику вивчення та збереження об'єктів національної культурної спадщини в різних країнах, здійснюючи компаративістське порівняння з українським досвідом [3]. С. Кот розглядає найбільш актуальні проблеми, пов'язані з поверненням культурних цінностей, які свого часу були вивезені з України до Росії, та аналізує механізми міждержавних відносин у цій сфері [4], що можна використати в умовах сьогоденної ситуації, коли окупанти викрадають українські національні культурні пам'ятки із тимчасово захоплених ними територій.

Зазначені вище та інші українські вчені й державники відзначають певні здобутки європейської та української політики в галузі культури, зокрема в міжнародному вимірі, проте недостатньо досліджень присвячено розгляду функцій суб'єктів такої політики як – європейських, так і українських, які виконують загальну місію розвитку духовно-культурних здобутків європейських народів.

Постановка завдання. Метою статті є з'ясувати функції, здобутки й перспективи суб'єктів європейської та української культурної політики в контексті актуальних змін, що відбуваються в сучасній Європі.

Виклад основного матеріалу. Політика ЄС у сфері культури формується й координується певними визначеними суб'єктами, серед яких основними є Рада Європи, ЮНЕСКО, Європейська Комісія, Європейський парламент, міністерства культури країн Європи. При цьому коли впродовж розвитку ЄС стало зрозумілим, що культурна складова спільноти має пріоритетне значення, 2001 року було створено Європейський культурний парламент, членами якого стали незалежні митці (Україна стала його членом 2003 року) з провідним меседжем «баланс між загальноєвропейською та національними культурами» [5, с. 5-7].

ЮНЕСКО (від англ. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, UNESCO) – підрозділ ООН, що вирішує питання у сферах освіти, науки й культури, де перша включає збереження національної культурної спадщини, зокрема й в умовах збройних конфліктів, що спричинило видання відповідних актів – Конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року, Конвенції про засоби заборони та запобігання ввезенню, незаконному вивезенню та передачі права власності на культурні цінності 1970 року. Незважаючи на давність цих документів, їх значення є непересічним, адже після Другої світової війни й інших подальших збройних конфліктів постраждалі народи зрозуміли, що їхня національна спадщина перебуває під загрозою знищення в будь-який момент історії. Тому ці народи мусять вжити заходів для захисту своєї культурної спадщини, а воєнний суперник не має права атакувати об'єкт, що розташований поблизу певної пам'ятки культури [6].

Європейську культурну конвенцію (European Cultural Convention), ухвалену 1 березня 1954 року в Парижі й ратифіковану Україною 1994 року, було розроблено відповідно до положень Організації Об'єднаних Націй у питаннях освіти, науки та культури. Україна як підписант Конвенції (мала в ООН окремий голос, хоча й була частиною СРСР) була зобов'язана дотримуватися правил, декларованих у цьому акті, зокрема робити культурний внесок у «загальну культурну спадщину Європи», стимулювати своїх громадян до вивчення історії, культури й мови інших країн, сприяти вивченню своєї історії, культури й мови на території інших країн, зберігати історико-культурні цінності, що перебувають у її користуванні [7].

У подальшій Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини 1972 року декларується «колективний захист» культурної та природної спадщини, що охоплює об'єкти архітектури, скульптури, живопису, археології, історії, науки, природних утворень, для фіксації та опису яких було створено Комітет усесвітньої спадщини, а сформовані ним списки таких об'єктів є ніби захисними документами для їх збереження під час війни. Про важливість таких заходів, започаткованих і реалізованих суб'єктами міжнародної культурної політики, зазначає й О. Береговський, розглядаючи правові аспекти захисту національних пам'яток культури [3], а С. Кот більш конкретно аналізує проблему повернення українських культурних цінностей, які в історичних умовах імперії (російської та радянської) опинилися на території

росії [4], що на наш час отримало продовження ще більш агресивного характеру, коли російські терористи вивозять з окупованих територій предмети культурної спадщини (зокрема музейні та архівні) та інші об'єкти культурної сфери (зокрема елементи архітектури чи тварин із зоопарків).

Ще один суб'єкт міжнародної культурної політики – Єврокомісія – 1977 року підготувала план розвитку культурної сфери, практичним актом якого була «Television without frontiers directive» (директива «Телебачення без кордонів») 1989 року, що декларувала спільний «ринок телевізійного мовлення». Відповідні акти, підготовлені й реалізовані ЮНЕСКО та Радою Європи, які свого часу зумовили культурний розвиток ЄС, стали планами для країн-членів ЄС й інших європейських держав у сфері культури. Такими є документи Ради Європи – «З периферії до центру уваги» (1997 р.), проєкт «The Creating Cultural Capital project» (так званий «Три К», 2003-2007 рр.), ЮНЕСКО – «Наша творча різноманітність» (1996 р.) та ін. Надалі було створено спеціальні фонди для проведення заходів у культурній сфері, надання творчих грантів і стипендій, збереження культурно-історичних пам'яток. Маастрихтська угода 1992 року засвідчила функції ЄС у сфері культури, адже це насамперед спільнота, і тому головним є розвиток загальноєвропейської ідентичності, але з одночасним розвитком і культур держав-членів із повагою до їх національного розмаїття [5, с. 6].

Відповідно до нових умов розвитку міжнародних відносин із початком ХХІ століття Єврокомісія підготувала акт «Європейська стратегія розвитку культури» (2007 р.), де говориться про новий підхід до культурної політики, за яким культура є пріоритетом у розвитку європейської інтеграції, тому декларуються принципи культурної різноманітності, творчості й креативності, міжкультурного діалогу, що сприяють ефективним міжнародним відносинам й інтеграції окремих країн, зокрема України, в європейський культурний, а отже й політичний простір. Тому 2012 року було репрезентовано відповідну Програму східного партнерства «Культура», де зазначається про співробітництво таких країн (Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Молдова, Україна) з ЄС [5, с. 8, 9].

Безпосереднім суб'єктом державної політики України в галузі культури є Міністерство культури та стратегічних комунікацій (далі – МКСК), діяльність якого координується Кабінетом Міністрів України як центральним органом виконавчої влади.

Окрім конкретної сфери культури, сучасний МКСК реалізує державну політику також у сферах мовної та інформаційної політики, зокрема й репрезентації України та її національного інтелектуального продукту у світі, державного іномовлення, інформаційного суверенітету України. Сьогодення нагально потребує цього, адже інформаційна війна зараз переживає свою ескалацію: ворог витрачає чималі кошти на пропагандистські атаки на українське суспільство, а також насичує інформаційний простір дезінформативними даними, з якими лише останнім часом українці стали боротися. І саме МКСК має змогу концептуально цим займатися, визначаючи пріоритетні напрямки такої боротьби й залучаючи відповідні засоби [8].

Тому розвиток вітчизняного законодавства має передбачати як змінні умови існування країни, так і дотримання міжнародних актів. Наприклад, у Законі України про охорону культурної спадщини від 2000 року декларується вирішення проблем збереження й охорони національних пам'яток й інших об'єктів культури для «нинішнього і майбутніх поколінь». Ці об'єкти мають спільну рису – автентичну цінність, і тому внесені як до державних, так і міжнародних реєстрів. Для їх захисту потрібно використовувати відповідні організаційні, правові, матеріально-технічні, інформаційні заходи [9].

До таких заходів А. Ярош відносить і міжнародне співробітництво, створення спільних інституцій для збереження й контролю культурної спадщини. Такою, наприклад, є «Культурна діяльність Європи» («Culture Action Europe»), що об'єднує європейські країни в напрямку захисту їх культурних об'єктів. Такі об'єднання дозволяють народам Європи усвідомлювати власну унікальність, але й водночас належність до європейської культурної спільноти й узагалі глобального світу [2].

Повертаючись до розгляду функцій МКСК відзначимо його нормативно-правову діяльність, де він має повноваження з розробки проєктів законів і подання Кабінетові Міністрів пропозицій щодо внесення змін до спеціальних санкційних заходів, що виносяться на розгляд Ради національної безпеки і оборони України, із подальшим аналізом їх актуальності та ефективності; погоджує проєкти законодавчих актів, що надходять від інших органів виконавчої влади, пропозиції до проєктів законів, що подаються на розгляд Кабінету Міністрів або Верховної Ради, а також зауваження до вже ухвалених Верховною Радою актів, що надаються на підпис Президентові України; займається питаннями інформаційного суверенітету та

безпеки (управління державним підприємством «Мультимедійна платформа іномовлення України» й Українським національним інформгентством «Укрінформ»), питаннями мовної політики (зокрема дотримання актів щодо захисту державної мови та розширення її функціонального простору), готує документи у сфері охорони пам'яток національної культури; здійснює нормативно-правове регулювання сферами інформації, медіа, видавництва, а також реінтеграції тимчасово окупованих територій України [8].

Наприклад, у Законі України про охорону культурної спадщини (з останніми доповненнями від 2024 року) конкретизуються заходи з охорони об'єкта культурної політики, зокрема щодо його консервації задля збереження від можливого руйнування, реставрації, реабілітації та ремонту, що актуально в умовах сьогодення, коли багато таких пам'яток потрапили під обстріли й зазнали певних руйнувань [9].

Також потрібно зазначити, що діяльність Міністерства культури та стратегічних комунікацій України відбувається на основі положень Конституції, законів України, указів Президента України, постанов Верховної Ради, актів Кабінету Міністрів, зумовлюючи видання відповідних підзаконних актів у напрямках реалізації політики у сферах культури та державної мови, інформатизації суспільства й держави, інформаційної безпеки в умовах російсько-української війни, державного іномовлення, репрезентації України та її культури у світі, поширення важливої інформації всередині та за межами України, збереження національної пам'яті, зокрема охорони пам'яток національної культури, музейної справи, медіа, книговидання. Також МКСК займається питаннями майбутньої реінтеграції тимчасово окупованих територій Донбасу, Криму в культурний простір України [8].

Отже, можна зробити проміжний висновок, що МКСК займається конкретним вирішенням питань, що охоплюють сфери культури, мови, інформації, видавництва, охорони культурної спадщини, медіа, зокрема стратегічних, що стосуються охорони інформаційного простору України, функціонування державної мови, відновлення й повернення в Україну втрачених пам'яток культури (зокрема вивезених окупаційними військами й колаборантами з території країни чи зруйнованих під час обстрілів терористів), функціонування медіа в умовах війни, коли вони перетворюються на джерело правдивої інформації для населення України та громадян інших країн, репрезентації

української культури у світі для підняття її позитивного іміджу як протистояння дезінформації з боку країни-агресорки, яка витрачає величезні матеріальні ресурси на вигідну для себе пропаганду, що має впливати на країни «третього світу» й на маргінальних елементів в Україні.

Висновки. Розглянувши місію та функції суб'єктів європейської політики в галузі культури, можемо зробити такі висновки:

– головні міжнародні інституції в сфері культурної політики – ЮНЕСКО, Європейська Комісія, Рада Європи – організовані та діють із метою збереження національної пам'яті європейських (і не тільки) народів через захист і розвиток їх культурних здобутків, а також задля досягнення глобальної стратегії формування загальноєвропейської ідентичності. Крім цих інституцій своїми ініціативами відзначаються Європейський культурний парламент, що об'єднує митців із різних країн, організація «Культурна діяльність Європи» та міністерства культури країн, що входять до таких спілок;

– Міністерство культури та стратегічних комунікацій України як безпосередній суб'єкт державної політики займається (організовує, координує, контролює) питаннями збереження національної пам'яті, культурної спадщини, розвитку мистецтва (народного та класичного), музейної справи, зокрема щодо вивезення національної спадщини з окупованої терористами місцевості, засобів повернення таким чином утрачених культурних цінностей. Поряд із тим МКСК формує та реалізує політику у сфері медіа й книговидання;

– серед провідних міжнародних документів і проєктів, створених вищеназваними інституціями, потрібно відзначити конвенції – про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту, про засоби заборони та запобігання ввезенню, незаконному вивезенню та передачі права власності на культурні цінності, про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини, директиву «Телебачення без кордонів», програму «З периферії до центру уваги», проєкти «The Creating Cultural Capital project», «Наша творча різноманітність», Маастрихтську угоду, Європейську стратегію розвитку культури, Програму східного партнерства «Культура»;

– положення міжнародних актів імплементовано в українське національне законодавство, зокрема спеціальний Закон України про охорону культурної спадщини, де декларовано залучення всіх можливих державних заходів для збереження об'єктів національної культури, зокрема

які потребують уваги в умовах повномасштабної воєнної російської агресії, коли такі об'єкти зазнають ушкоджень від обстрілів і можуть бути вивезені ворогом із території України.

Як перспективи подальших досліджень визначаємо аналіз актуальних заходів із підвищення ефективності державної політики в галузі культури.

Список літератури:

1. Кулеба Д. Вступ України до ЄС як додана вартість та історична справедливість. *The Robert Schuman Foundation*. Київ : Міністерство закордонних справ України, 2024. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/avtorska-stattia-ministra-dmytra-kuleby-vstup-ukrainy-do-ies-iak-dodana-vartist-ta-istorychna-spravedlyvist-dlia-the-robert-schuman-foundation> (дата звернення – 12.09.24).
2. Ярош А. В. Культурна політика України в умовах євроінтеграції. *Питання культурології*. 2017. № 33. С. 78–84. URL <https://doi.org/10.31866/2410-1311.33.2017.141586> (дата звернення: 12.09.24).
3. Береговський О. Б. Окремі аспекти організації вивчення та збереження культурної спадщини. Порівняння вітчизняного та зарубіжного досвіду. *Міжнародний досвід охорони культурної спадщини та пам'яток охоронне законодавство України: матеріали конференції (18–19 квітня 2002 р.)*. К. : Стило, 2002. С. 41–48.
4. Кот С. Проблеми повернення культурних цінностей в українсько-російських міждержавних відносинах (1991 – 2015 років). *Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика*. 2016. Вип. 21. URL: http://resource.history.org.ua/publ/Uxhs_2016_21_15 (дата звернення: 21.09.24).
5. Культурна політика Європейського Союзу. Хрестоматія : навч. посіб. / упор.: Кеда М.К., Соломенна Т.В. Чернігів: Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, 2022. 468 с.
6. Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 р. *Ліга Закон*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_157 (дата звернення: 02.10.24)
7. Європейська культурна конвенція 1954 року. *Верховна Рада України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_213#Text (дата звернення: 12.09.24).
8. Деякі питання діяльності Міністерства культури та стратегічних комунікацій. Постанова Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2019 р. № 885. *Верховна Рада України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/885-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.09.24).
9. Закон України про охорону культурної спадщини (Відомості Верховної Ради України. 2000. № 39. Ст. 333). *Ліга Закон*. URL : https://ips.ligazakon.net/document/view/t001805?ed=2021_01_01 (дата звернення: 12.10.24).

Tarassenko O.L. SUBJECTS OF EUROPEAN AND UKRAINIAN CULTURAL POLICY: RETROSPECTIVE AND PROSPECTIVE

It is emphasized that EU cultural policy is shaped and coordinated by certain specific actors. The most important of them are the Council of Europe, UNESCO, the European Commission, the European Parliament, and the Ministries of Culture of the European countries. The article analyzes the mission and achievements of European institutions in the field of culture – subjects of cultural policy that perform the function of cultural development of the European Union, concluding relevant documents and programs using the idea of mutual understanding of European countries in the presentation of their national cultural fund in the context of pan-European unity. The specific measures used by these subjects for the development of the European cultural space and the formation of a pan-European identity are noted and analyzed. In particular, the leading role of such institutes as the Council of Europe, the European Commission, and UNESCO, which carry out the mission of proposing, designing and coordinating the specified measures, is revealed. Accordingly, the functions of the Ministry of Culture of Ukraine, which should implement European cultural legislation in its practice in accordance with the current conditions of life in Ukraine, when there is a brutal war with an aggressor who has already destroyed many national cultural monuments and stolen many historical archives, have been clarified.

It was concluded that in the context of Ukraine's aspiration to join the European Union and its cultural space, domestic state institutions in the field of culture should not only implement European legislation and experience, but also actively propose their own initiatives for the representation of the Ukrainian national cultural product in the world, raising the image of Ukraine, and also to spread the cultural achievements of other European countries among the Ukrainian people, inspiring them to borrow elements of the European worldview, democratic and political culture, principles of civil life.

Key words: EU cultural policy, Council of Europe, European Commission, UNESCO, Ministry of Culture of Ukraine, European cultural space, national cultural heritage.